

پاڤووتییځکان و هژاری

فرهنگی. همدارنریاوی

ناوځدانځو، نووسین و بگر توژینځو لاسر هژار پرسک ب ب پناسکردنی خودی بابت و ناویشانی پرسک، ځنگ دیوی استین و کرکی بابتکمان ل لا ئا ز بنوخت. هژار ب ی کورت و پوخت دکرکت بژم، هژاری، دیاردی کی جفاکی، نابووری و کولتووری ک ل ئنجامی بتوانایی و لوازی ل دست بکردنی پداویستی سزرکی کانی زیاندا سزر همدات. هژاری ب خ دیان هندی هی و لککینځو لاسر هژار لاین و هه نددکی ئم پرسیش، پویستی ب ئرک و ماندووبونکی تایبت هی و ل چوارچووی ئم نووسینیشدا ناگونج و م بست لردا مکو بوونځو لاسر یک ل هه ندد سزرکی کانی ئم پرس هی و ئویش ب "هژاری فرهنگی" (Cultural poverty) ناودر دکرکت ک ئم م ک لک ک م کگی مریی ن خاسما جفاکی کوردی بدستیځو گیر د ی.

ل و نواندا یک ل پوړ سزرکی کان ب ک م کگی ی کی پش و، ب بربزوونی ځای خوځندواری یان بندبوونی ناستی شنبری داد نرت. پ وون ئم پرسیش ب خی پو ندی است وخی دگ ځچندان پرس دیکدا هی و بوونی ک ل ل هژار بوار و بستنکیشدا ل شوینی دیکو و بشایی دروست دکات و ب بوونی ژرخانکی ت ندروست و به هز، پکردنځو ی ئم ک ل ل نیش گ لک چ توون و زحمات د نوخت.

ک م کگی کوردی ل م س ننگ یو ل ل بر گ لک ه و ه گ ر ک ب خی لک کینځو ی جیوازی گرک، ب یک ل ک م کگی هژار کان داد نرت.

دوابدوای ئو هژان و بزاونت برفروان ی ک ل سی ششی ت کنل لریاو دنیای گرتوو ت و، ک م کگی کوردیش ئرچی هشتاک ل بن هژموونی د و ت سزردست کاندای و جگ ل نیو هه ناس ی لک ل باشووری نیشتمان، هژرگیز وک پویست ئو د رفته تی ن خراو ت ب ردم تا بتوانت کار ل سزر ژرخان بنچینی کانی خی بکات. ئم ئار ش ی دواتر ب خی بوو ت ه کار و بگر س رچاو ی دیان ک ش ی دیک و خ مساردی خودی ک م کگی یش د ه ندد پرسک ی ئا سکاوتر کردو. است ئستا ک ل باری نابووریځو ئم جفاک ل هژار ه موو پار و بشکانی نیشتماندا، تکان و گ ش ی کی ب رچاو

هوا ټيپاننې بېخوۍ بينيوۍ بېټام چونکې ژېرخاننۍ کې هېرېږي و بې شپوۍ دام زراوۍ يې و سيستم ماتېک لېم پېو ندييۍ دا کار نېکراوۍ يان بې و اتايۍ کې استتر، لېرې ژوۍ جفاکي کوردي هېلي لېباري بې نېټو خساوۍ، بېيۍ لېم سېنگۍ يوۍ سامان و دارايي ټووت بې تېنۍ دادېک نادات و بې سرخستني ژېم پرېژې گرېنگۍ، گېرېک هېرمان و خېباتي بنچينۍ يې و ټيشۍ يې بکړېت.

نووسېري ژېم دېټاننۍ، کچې دواييې ټټمانووس و ټووناکيري کوردي فارسينووس "مېنسور يا قووتي" (1949-2024) (1327-1403) وېکې دېرفټېک دېقېزېټوۍ و پېردې لېسېر پرسېکي هېرې هېستيار و ديوۍکي تاريخ و نووتۍکي چاندي کېمېگې کوردي هېټدېټوۍ کې بې هېژاريې فېرهېنگي ناودېرې.

ژېمې استيېکي تاي نېو کېمېگې دواکېوتوو يان بې و اتايۍکي دي، کېمېگېکاني ټوو لې گېشېي کې کېمېگې کورديش دېچېټې هېمان خانوۍ، تا کېشې و ئارېشېک سېرهېټدېټ، لې جياتي بيرکړدنۍ يوۍکي قووۍ لې هېکارې سېرېکيېکاني سېرهېټداني ژېم کېشېي و چارېسېرکړدنې گرفتېکې بې شپوۍ بنچينۍ يې، خېرا پېنا بې ژانې دېبردرېټ کې ژېم ټټکارې بې کورتخايېن وېرامدېرېوۍ دېټېټ لې هېرگيز گرفت و پېټاکې بې شپوۍ بنچينۍ تي چارېسېر ناکړېت.

هېر لېم ماوۍ يېدا دوا بېدواي کېچې دواييې مېنسور يا قووتي، هېندېک باس و خواس هاتووېټې ئاراوۍ کې زام و برېنۍکې دې هېندې دېکولېټوۍ وې. يارمېټيداني دراويې بنچينۍ يې يا قووتي لې لايېن چېند مېرېکي خېمخېرېوۍ ئېرچې نيشانې بې پېرېشيې ژېم جېرې مېرېيانې بېرانېر چاند و کولتووري کوردي دېټې ئېژمار بېټام لې ئاليېکي دېکېوۍ زېر هېژېنډرې و پېردې لې يوۍ گېلېک استيې تا هېټدېټوۍ کې ژېمې کورد هېشتاکې چېندې لې باري فېرهېنگيېوۍ هېژار و بېلېنگازين. بېيۍ دېټېم فېرهېنگ، چونکې ټووناکير و شاعيري ناسراوي کورد، "فېرهاد شاکېلي" (1951) لې پېټووکي "زمانې گېردېلوول، خېوني شنېبا" دا دېنووسېټ: "من وشېي فېرهېنگ بېرانېر (Cultural) يې ئېنگليزي و ئېوروپايي و (سېقافې) يې عېرېبي بېکار دېهېنم و ژېمې لې وشېي (فېرهېنگ) چاکترمان نيې". (فېرهاد شاکېلي، ل10)

مېنسور يا قووتيېکان لې نېو ټووبېري فېرهېنگي کورددا يېک و دووان نين و هېر ئېستاکې بې سېدانمان پې شک دېن کې ټټژانې بې پېناماندا تېدېپېټن و بېوپېټي خېمسارديېوۍ پېشتگوۍ دېخرېن و لې ئېنجاميشدا بې کېبېرهېمېک و هېگېيېکي ټټنگاۍ يېي يادېوۍريېوۍ کې قېت هېلي نووسينۍ و لېچايدانيان بې ناټخست، سېر دېنېټوۍ و. لې جياتي ژېوۍ کېمېټوۍ وشيار بکړېټوۍ بې لېچايدان و کېيني

بهره‌م‌کانی ئم جرر کسایه‌تیان ک ب سامانی شنبیری نه‌تو ویک داد نرن، و ئه‌سه‌ت گرتنی به‌ش‌کی خرج و به‌رجی بنه‌ما که یان تانیا وک ژانبه‌که دور ده‌بینت و گرر ئا ز که چه‌ند ه‌ند ئا سه‌کاوتر ده‌کات. کارکردن له‌سه‌ر که مه‌ و دروستکردنی وشپاری ف‌هره‌نگی و جه‌به‌جه‌کردنی ده‌یان ه‌نگاوی کردی له‌م په‌وه‌ندی دا سه‌د ه‌ندی ئو چه‌شن ه‌وه‌ان ده‌توانت کاریگر به‌ت. چونکه کاتک کردی که بوو به ن‌ریت، به هاسانی یش که ش ناکریت. به‌یه ده‌یان پرسه‌ه‌ره‌ه‌ستپاری وک په‌روه‌ردی ژرخانی و به‌کولتوورکردنی تایه‌تمه‌ندی جه‌کایه‌کان دواتر له به‌ره‌وه‌ندی که مه‌ ده‌شکه‌نه‌وه.

پرسه کە زەر لـم ئاسکاوتر و تـنان ت کوردانی تاراوگەیش دەگرێتوو. بـ پتر لـ 70 سا دەچـت کـ و وندی کوردی لـ و تـ جـربـجـر کانی ئـوروو پا و ئـمـریکا نیشتـجـی کـچی ئـرچی ئـم و وـند بـ دـستکـوتیش نـبوو و دـستکـوتـکانیش زـتر وویان لـ خـباتی کـسـکی، بـمـام هـرگیز نـیتوانیـو سـدی یـکی چاو وانیـکان مسـگر بکات. کوردانی دیاسپـرا، لـ جیاتـی ئـوی بـدرـژایی ئـم هـموو سا، لـبی بـ نـتـو و کـیان دروست بکـن و لـسـر سیاسـتی دـو و تـان کاریگـر بـن و سـرچـشـنیش بـ کـمـمـگـکـیان بـن، بـ هـزار داخـو زـرینـ بـ چـشـنـک لـ نـو ئـاشـمـکـینـی ئـژاوادا تواو تـو کـ هـیچ ئـاسـیـکی وونت ناخاتـ بـردـم. چونکـ ئـم پرسـ پـویستـ هـر لـ مندایـی و بـ کولتور بکـت. ئـم قسـی خودی خـمـخـرانی بواری ئـشـبیری کوردیـ کـ لـ دـیان پـشانگـ و کـی ئـشـبیری کوردانی ئـوروو پادا لـ سـد کـس، دوو کـسیان بـ کـینی بـرهـمـکی چاندی یان بـ واتایـکی دی، کـتـبـکی کوردی دـست بـ گیرفانی نابات. ئـو لـ حاـکـدایـ بـ هـزارانمان پـ شک دـن کـ بـ کـکی ووکـشی بـ ناو هونـری یان شـوا هـنگ (شـو و ئـا هـنگ) کـ، بـ سـدان دـلار خـرج دـکن. لـر و پرسـ کـ کارـساتبارتر دـنوـنتـ. هـرگیز نابـژم، مـر ئـو مافـی نیـ دووی خواست و ئـواتـ کـسـکیـکانی خـی بکـوت بـمـام چونکـ ئاستـ فـرهـنگـیـکـ لاواز، جیاوازی لـ بـینی هونـری ئـستـین و هونـری سـرقا کـریشدا نابینـت. لـ حاـکـدا و ئـای ئـز و پـزانـیم بـ بـشـک لـ بـزمگـکان کـ لـ سـای هـژاری فـرهـنگـی کـمـمـگـو سـامانیان لـ بازرگان و او تـر، ئـشـبیرانی وکـ یا قووتیـکان گـرکـ مانـو لـ نـخـشـخـانـیان لـ لا پـ باشتـر لـ گـنـانـو بـ ئـامـزی بـنـما بـت! ئـم گـریانی گـرکـ و پـردـ لـ ووی هـژاری کولتووری کـمـمـگـ هـدـداتـو. ئـم پرسـ ئاست دـمباتـو تا بـردـم واقعـکی تا کـ ئـویش ووی لـ خـنـگـرتـکی ژنـ وونا کـیر و شاعیری کورد" مـها باد

قەر داغلى " (1966-2020) لى تەكسىتى گە رانىيەكى "غەزىز
ۋە يىسى" (1967) (1345 ھەتاۋى) يەك كە كەمەۋى تەنەت ۋە شەبىرى
كوردى ئۆلۈندە لايەنى گە رانىيەتەكە گەرت، كەمەتەر ئاۋى لى دىۋە
استىنەكە پرسە ۋە ھەروھەلە بەرھەمە فەرھەنگىيەكەنى ئەم زەنە
شەبىرە دايەۋە.

بە لى "كەمەسەيدە جەسەن" (1950) ى نوۋسەر ۋە ۋەخەنەگەرۋە، "شەبىر
كەسەكە ۋەخەنە لى نەرىت دەگەرەت، نەك لىۋە ۋە پەشەۋى دەكەت". (28)
ھەموۋ فەرھەنگە ۋە كۆلتۈۋەك لايەنى ئەرەنى ۋە نەرىنى تەدەيە ۋە بە
گۆرە ۋە سەردەمەش ئەم پرسە گەلەنى بەسەردە دەت. ھەر ئۆلۈندە ئەم
تەكستە سەرچاۋەكە لى فەلەكەرى كوردىيەۋە ھەققوۋاۋە كە فەلەكەرىش
بەشەكە لى فەرھەنگە نەتەۋەكە ۋە كوردەش خاۋەنى يەك لى سامانە
دەۋەمەندەكەنى فەلەكەر لى نەۋ گەلەنى دىدەيە ۋە كەسەش خاشا لەم
استىيە ناكەت، كۈنە ئىدى كەس بەي نەيە ۋە بەر تۈنەج يان ۋەخەنە
بەدەت! ۋەك چەنە ئەمە ى كۆردە ھەنۋەكە ھەندەك دابونەرىت ۋە
تەيەتەمەندە ئەرەنى فەرھەنگە ۋە كۆلتۈۋەكەنى گەلەنى دى بە نەۋ
فەرھەنگە كوردى دەگۆزەنەۋە ۋە لى شۈنەنى دىكەشەدا گەلەك نەرىت ۋە
خەسەتە تى ئۆۋ كۆلتۈۋەنە ۋە بەر ۋەخەنە دەدەينە، بە ھەمان چەشەش
نەبەت دەمارگەرەنە ۋە كۆرەنە داکەكى لى ھەر جەرە دابونەرىت ۋە
سامانەكى بەرەنەمان كە بە ئەم سەردەمە نەشەن ۋە ۋەخەنە فرەيان
بەرەۋەۋە دەكەرەتەۋە، بەكەين ۋە بەلە لەم گەگەشەۋە خەنە لى چاۋى خەكە
نەكەين.

ۋەھەندەكى تەتەرى ھەزەرىيە فەرھەنگە ۋەۋى لى تۈۋەزى پەشەۋە يان
بەۋاتەيەكى استەنە بەنەۋ ۋەۋەكەرى كۆردە.

ئۆۋ جەرە بەھە ۋە نەرمە جەكەيەنە فەرھەنگە سەردەستەكان كە لى
استىدە بە دەرە فەرھەنگەش بە كۆلتۈۋەرى كوردى دادەنەن ۋە لى لەينە
تۈۋەزى بەنەۋ ۋەۋەكەرى ۋە پەشەۋە ۋە كەمەگە ى كوردىيەۋە بە نەۋ
كۆلتۈۋەرى كوردى دەگۆزەنەۋە، خەي لى خەيدە لى ھەزەرىيە
فەرھەنگەيەۋە سەرچاۋە دەگەرەت ۋە ئەم جەرە گۆزەنەۋەيە گەلەكە
مەتەرسىدەرەتە چۈنەكە كەمەگەشەش دەۋرى لاسەيەكەرەۋە ئەم تۈۋەزى
دەبەنەت ۋە بەرەنگەرەۋەۋە ۋە بىنەكەرنە ئەم دىدەرەيەش بە سەنە
شەنگەرى گەرەكە. بەيە تۈۋەزى پەشەۋە ۋە كەمە لەم پەۋەندەيەدە
بەرەرسىيەرەتەيەكى قورسە لەسەرەشەنە ۋە پەۋەستە دەستەردەرى
لاسەيەكەرنەۋە ۋە ۋەھە كۆلتۈۋەرى زەبەت.

چۈنەكە تۈۋەۋە ۋە بىرەكەرنەۋە ۋە ھەزەرنە ناكوردى بە خەي يەك لى پەتە
كۆشەندەكان بە خەي كەمەگە ى كوردىيە ۋە بە ھەكەرەكى ھەزەرىيە
فەرھەنگە دادەنەتە كە سەرچاۋەكەشە تۈۋەزى خەندەۋەر يان بە
ۋاتەيەكى استەنە، زەنەستۈۋەرى كۆردە. استە نەمەۋەنى ئاستە

خوښندواري به ځای یېک له هکاره گرینګه کانی به او بوونډوای
هژاری فارهه نګی له نهو که مڼګه دایم بهام له و لایشو و نه م
استیېکی هژندډر که تانانت بهشکی بهناو ووناکبیری کورد
نه وند بیرکړندو و خوښندنوای ناکوردید که سد مخابن دواتر
به رهه می هر نه م شوه هزریند دگوښتو به نهو ووبه ری
فارهه نګی نه توهو که کی که سیندو یان په چتوون و ئاستم د بهت.
هر به یه هژاری فارهه نګی تانیا ووی له شاک نیی و فر جار
نه و توڅی خودی خوښندو وار و بهناو ښبیری کورد که له بهر
نام یی به رانبه ر سامانی فارهه نګی خودی ځای یانژی به نزم
سیرکردنی زمان و فارهه نګه که کی ځای، د بهت که سپ و له مپه ری سهره ی
که ش سندنی فارهه نګ و کولتوور که کی و سووک و سانا ئامه ز له ووی
فارهه نګی سهره د ست د کاتو و و ملکه چی چاندی زان د بهت. له م
سره نګه یو و نه م هه نده ی هژاری فارهه نګی د توانت م ترسیدارتر
بهت.

با بزاین هژاری فارهه نګی چلن سهره د دات؟
له ردا تانیا ئاماره به چنه د هکاره که د کرهت.

کاتکه سامان و که رسته فارهه نګیېکان به شوای یېکسان له نهو
که مڼګه دا دابش نه کران، که له که وونه هژاری فارهه نګی چه د بهت.
به نزم سیرکردنی چاند و کولتووری ځ، به یېکه کی دی له هکاره کانی
هژاری فارهه نګی داد نه رت. اګه یانندی چه واشکار و کرچوکا و
نه بوونی ئازادی له نهو دنیای میدیادا به ځ یېک له هکاره
گرینګه کانی سهره ددانی هژاری فارهه نګی د بهت نه ژمار.

ئی چن د توانین چاره ی نه م ئار شه یه بکه یین؟

د سته مات د توانت له سهر چاره سهرکردنی نه م ئار شه گرینګه د وری
سهره کی ببینت. بهام به نه مای کورد که هشتاک به د ست نه م د رده
گرانو و ناهانین، وات ت که کیانکی سهر به خت نه بوو، په وونه
میدیا و د زگای سهر به ځای اګه یان د نیش ناهت. په رورده و
باره نانی سهر به خت ناهت. له روه به ش سهره کی ئه رک که
د که و بهت نه ستی بنه ما، میدیا و ناو نده سهر به ځ فارهه نګیېکان
و د توانن له سهر چاره سهرکردنی نه م که شه یه کاریگر بن. قسه له سهر
هر کام له م فکته رانه یش به ځای په ویستی به توڅینه و یېکی
تایب به یه. بهام استیت گر که نه ستاک هچکام له و
فکته رانه یش د وری سهره کی ځای نابینت. بنه ما به د ست ځ می
نانو و گیر د یه. ناو ند و بنکه فارهه نګیېکان بوون ت م که به
تاقم کی خودی و ئوانی دی به ناخودی له قه م د درن. میدیا یش به
ځای چاره نووسی وونه و به فیتی نه م لاین و نه و پارت هه د سوو ت
و زه ر جار که پیېکی کوشند ی میدیای فارسی، تورکی و غره بیی و

بگر بھاگانی ئو جر فھرھنگان ک دژ و تانانت دگ کولتووری کوردی ناتان، ب نو فھرھنگی کوردی دگوژنو و ک استی ئم ز رھژندر و فھرھنگ و کولتووری سانی خت پراوژ دخت. پرسی برنام سازی ل نو میدیای کوردیدا هر مپرس و ب پلانی بداد دکات.

دیوکی دی یان ب واتایکی تر، هھندکی دیکای هژاری فھرھنگی ووی ل بازرگانی کورد و کاسبکارانی ووبری فھرھنگی.

ز ریندی ساماندار و د و م ند کورد کان ل سا دا ب م ب ن و ب و ب نای جیاواز و ک ک متریش پ و ندی ب فھرھنگ و کولتووری کوردیی و ه ی، ب ملی نان خ رج د کن ک گ ر س دی ی کی ئ م دراو ل پ ناو گ ش پ د ان و پ شختنی فھرھنگ کی خ دا د کار ب ن، ه م خزم ت ب ران ب ر کولتوور کی یان د ت ئ ژمار و ه میش وان ی کی جوان ب نو وی ئ ستا دگوژنو و ک تا چ ند گرینگ مر اژ و خزم تی فھرھنگ کی خ ی بکات ک دواتر ناو کی شیاویش ل م ژوودا ب خ ت مار بکن. ب م کوا جگ ل قازانج و برژ و ندیی کی بر تر سکی ک س کی (تاک ک سی) پرسی دی ئ و ند ب ه ند و رد گیر دت!

ل لای کی دیک و، ب هژاران کاسبکاری ووبری فھرھنگیت پ شک دت ک ل م ژ بازرگانی ب کولتووری کوردیی و د کن، ب ا ب جار کیش بوو، د رزیبک ب خ دا بچ ق ن و ب ل م و ب دوا ئ و سامان ز رری ل ای فھرھنگی د و م ندی ن ت و ک یان و د ستیان د ک و ت، اژ ی کی ک می بخ ن خزم ت فھرھنگی گ ل ک یان.

لای ن کی دیکای هژاری ک، ووی ل خودی تاکی کورد ک ه رگیز وک پویست ب خ دا ا ناچت.

خزی هر ل د ستکورترین ک س تا ب دارا ترینمان ک لانیک م ه ر چ ند سا و ب تاز کردن وای د فر و د و ک ر ستی ناوما خ رج د ک ی ن، س دی ی کیشی ب د کار ه نانی ل پ ناو ب ر ز کردن وای ناستی وشیاری ک م دا ت ر خان بدین ک ی ل و گ یان یش خ ر کردن ل پ ناو ب ند کردن وای وریای کولتووری.

چاو ل ه ژمار و تیراژی ک می چاپی کتبی نووس ر و وونا کبیران بک و ئ و دیوی پرس ک بخو ن و ک ب ه ژار ئ فسووس و ز رین ت ن ب ت نیست ب ر ه م کانیدا ت د پ ی ن و ب پ اشتیکردنیش بوو ئاو کی ب خ ر ل کت ب کانیا ن اد ی ن و و لانیک م نابین دن د ر ک ب ت پ اندنی ژیا ن کی نیو ئاسودی ئ م تو ژ پ ر ش فھرھنگ ک مان ب م ل ئالیی کی دیک و، ل کاسبکارانی کت ب بند ک ل خوانی ئنگا یی سیما و ک سای تی ناودار کانی کورد د خ ن و و توانای ب بازارا کردنیان ل ه ز و توانای بازرگان

بـعارـكـانـيـش بـانـتـر و كـسـيـش فـزـزـي لـ دـم نـايـتـ دـر. ئـم پـرسـ، دـو دـيـو هـر تـا مـان دـخـاتـ بـرچـا و كـ بـ لـي نووسـري ئـم دـانـو و پـردـ لـ وويـكـي ئـشـكرـاي هـزارـي فـرهـنـگـي لـ نـو كـمـگـدا هـدـدـانـو.

ئـم بـچـوون و وـانـيـنـي وونـاكـيـر، شـاعـير و نووسـري كـورد، فـرهـاد شـاكـلي بـرانبـر پـرسـي هـزارـي فـرهـنـگـي دـكـمـ دواپـيـيـي ئـم كـورتـنووسـينـ كـ لـ كـتـبـيـ"كـ بازـنـ و لـكـشـكان هـدـدـو و شـنـو" دـا دـنووسـت: "بـوارـكـي دـيـكـي زـر گـرـنـگ هـيـ كـ بـاسـتي مـن كـمـجـار قـسـم لـسـر كـردو، چـونـكـ دـزـانـم كـم كـس تـي دـگـن، مـبـسـتم هـزارـي فـرهـنـگـي و هـزارـي زـانـستـي. ئـم پـويـسـتـمان بـ شـشـكـي فـرهـنـگـي؛ شـشـكـي اسـتـقـيـنـي فـرهـنـگـي". (فـرهـاد شـاكـلي، لاپـانـي 61-62-63)

كـورد گـوتـنـي "بـدـسـتـك چـپـ لـنـادر" (خـا، لـ113)، بـي ئـم شـشـكـي پـويـسـتي بـ هـمـاـيـني بـاسـكـي هـيـمـمـت و كـارـابـوونـي هـر هـمـو جـومـگـكـانـي كـمـ هـيـ و گـرـكـ هـر يـكـ و بـ دـسـزـانـتـرين شـو ئـركـكـي خـي جـبـجـ بـكات.

ژـدـر:

- زماـني گـردـلـوول، خـونـي شـنـبـا، فـرهـاد شـاكـلي، كـمـپـانـيـا چـاپ و پـخـشـي نووسـر، پـرـژـي تـيـشـك، چـاپـي يـكـم، سـاـي 2008
- ئـو و شـانـي دـونـيا يـان هـزـانـد، حـمـمـسـعـيد حـسـن، ناوـنـدي ئـو، چـاپـي يـكـم، 2020
- كـ بازـنـ و لـكـشـكان هـدـدـو و شـنـو، فـرهـاد شـاكـلي، بـا و كـراوـي ئـراس، چـاپـي يـكـم، 2010
- پـنـدي پـشـنـيان، شـخـ مـمـد خـا، دـزـگـاي چـاپ و پـخـشـي سـردـم، سـلـمـانـي، چـاپـي سـيـم، سـاـي 2000 و چـنـد سـرچـاو يـكـي دـي